

[THE INFLUENCE OF RAHMAH AL-YUNUSIYYAH'S ISLAH MOVEMENT IN MALAYA (TANAH MELAYU)]

PENGARUH GERAKAN ISLAH RAHMAH AL-YUNUSIYYAH DI TANAH MELAYU

Nur Adila Mohamad

p103447@siswa.ukm.edu.my (Corresponding Author)
Research Center for Arabic Language and Islamic Civilization
Faculty of Islamic Studies, National University of Malaysia
43600 UKM Bangi, Selangor, Malaysia

Izziah Suryani Mat Resad @ Arshad

izziah@ukm.edu.my
Research Center for Arabic Language and Islamic Civilization
Faculty of Islamic Studies, National University of Malaysia
43600 UKM Bangi, Selangor, Malaysia

Abstract

'*Gerakan Islah*' or Islah Movement is a religious movement that refers to a reformation in the way of thinking and lifestyles of the Muslim. The movement first emerges in the Middle East and has spread to all around the world including in the Malay Archipelago and has produced a number of influential Muslim scholars. Among the celebrated scholars from Islah Movement is Rahmah Al-Yunusiyah. She is a women of Minangkabau descent that become one of Islah's figure in the field of Islamic education in Indonesia. The excellence of Rahmah al-Yunusiyah as the figure in the reformation of Islamic education has led a number of researchers to label her as '*mujaddid*' or reformer. She has poured her energy and valuable ideas in various effort of reformation (*tajdid*) in Minangkabau especially in Islamic women education. Although she never ventured outside of the district of Minangkabau in search of knowledge, she was able to master various field of knowledges and skills. Her efforts are not only being recognized in Minangkabau's society, but also outside of Indonesia such as in Malaysia. Many Malaysian prominent women figures were the outcomes of her guidance. Her prominence gained the recognition from al-Azhar Reactor who admires the Diniyah Putri, one of her efforts in the field of education. Thus, the objective of this paper is to study the effect of Rahmah al-Yunusiyah's Islah Movement in Malaya (*Tanah Melayu*). This paper is a qualitative research that uses the methods of historical study and content analysis. The influence of Rahmah al-Yunusiyah can be clearly observed from the fighting spirit of her students in Malaya (*Tanah Melayu*) who have gained prominence in Malaysia such as Tan Sri Datin Paduka Seri Dr. Hjh. Aishah Ghani, Datin Sakinah Junid and Shamsiah Fakeh. In fact, a number of schools in Malaysia were inspired and took Diniyah Putri as a model for the establishment of Islamic school for women in Malaysia such as Madrasah Diniyah Putri, Kampung Lalang.

Keywords: *Islah movement, Rahmah al-Yunusiyah, Malaya*

Abstrak

Gerakan Islah merupakan sebuah gerakan yang merujuk kepada pembaharuan dalam cara berfikir dan cara hidup umat Islam. Gerakan islah muncul di Timur Tengah dan berkembang di pelosok dunia termasuklah di wilayah nusantara dan melahirkan ramai ulama. Antara ulama islah ialah Rahmah al-Yunusiyah. Beliau merupakan seorang wanita beketurunan Minangkabau yang menjadi tokoh islah dalam bidang pendidikan Islam di Indonesia. Kehebatan Rahmah al-Yunusiyah sebagai tokoh pembaharuan pendidikan Islam mendorong beberapa pengkaji melabel beliau sebagai mujaddid. Beliau telah mencurahkan tenaga dan idea-idea yang tidak ternilai dalam melakukan pelbagai reformasi (*tajdid*) di Minangkabau terutamanya dalam bidang pendidikan wanita. Walaupun beliau tidak keluar daripada daerah Minangkabau untuk menuntut ilmu, beliau mampu untuk menguasai pelbagai bidang keilmuan dan kemahiran. Usaha beliau bukan sahaja

mendapat tempat dalam masyarakat di Minangkabau malahan di luar Indonesia seperti Malaysia. Ramai tokoh wanita yang lahir di Malaysia disebabkan oleh didikan beliau. Ketokohan beliau dalam bidang pendidikan sehingga Rektor al-Azhar mengagumi hasil usaha beliau iaitu Diniyah Putri. Justeru, kajian ini bertujuan untuk meneliti kesan gerakan islah Rahmah al-Yunusiyah di Tanah Melayu. Kajian ini merupakan kajian kualitatif dengan menggunakan kajian sejarah dan analisis kandungan. Pengaruh Rahmah al-Yunusiyah jelas kelihatan kepada perjuangan-perjuangan anak murid beliau di Tanah Melayu dan berjaya menempa nama di Malaysia seperti Tan Sri Datin Paduka Seri Dr. Hj. Aishah Ghani, Datin Sakinah Junid dan Shamsiah Fakeh. Bahkan, terdapat beberapa buah sekolah di Malaysia juga mengambil inspirasi dan menjadikan Diniyah Putri sebagai model kepada penubuhan sekolah agama perempuan di Malaysia seperti Madrasah Diniyah Putri, Kampung Lalang.

Kata Kunci: Gerakan Islah, Rahmah al-Yunusiyah, Tanah Melayu

Article Received:
13 June 2020

Article Reviewed:
6 August 2020

Article Published:
30 November 2020

PENGENALAN

Perkataan islah berasal daripada kata kerja *aslaha*. Menurut *Kamus Dewan* (2010) islah diertikan sebagai usaha untuk mengembalikan sesuatu keadaan kepada suatu keadaan yang betul, tepat dan sesuai serta penyelesaian perbalahan dengan jalan baik atau dengan jalan damai. Manakala, *Mu'jam Muyassar* (1999: 182) memberi pengertian islah sebagai memperbaiki kerosakan atau menghilangkan permusuhan dan perpecahan dalam kalangan manusia atau memperindah sesuatu. Pengertian islah yang lebih lengkap terdapat dalam pengertian bahasa Inggeris. Antaranya ialah *restoration, reparation, improvement, betterment, correction, reconstruction, renovation, reformation* dan *reform* (Wehr, 2013). *The Encyclopedia of Islam* pula mentakrifkan islah sebagai *reform* yang bermaksud perbaikan atau pembaharuan dalam pelbagai bidang seperti bidang kebudayaan, sosial, agama dan sebagainya (Bearman, 1993: 203).

Uthman El-Muhammady merangkumkan islah dalam konteks makna yang lebih luas iaitu menjadikan sesuatu itu baik, betul, munasabah dengan kedudukan yang wajar, tersusun dengan baik, soleh, bertakwa, sihat, berkembang maju, berguna, bermanfaat, sesuai, layak, meletakkan sesuatu mengikut apa yang selayaknya, pengembalian yang wajar, memperbetulkan, mengelokkan, membuat pembaharuan yang diperlukan, memperbaiki, menjadikan berjaya, mendamaikan dua pihak, demikian yang seterusnya. Sementara itu, Ibrahim Madkour dalam *al-Mu'jam al-Wajiz* menyebut bahawa *al-islah* mengandungi dua makna iaitu manfaat, keserasian dan terhindar daripada kerosakan. Perkataan ini jika ditambah dengan *al-shay'* (sesuatu) akan menjadi maksud memperbaiki jika ditambah dengan *ilayh* (kepadanya) akan bermakna berbuat baik. Manakala jika perkataan tersebut ditambah dengan *ha* (nya) ertinya membenarkannya, memperbetulkannya, memperindah atau membuatnya lebih indah. Jika ditambah dengan bainahum (di antara mereka) ertinya menghilangkan pertikaian dan permusuhan antara keduanya dan jika ditambah padanya *fi 'amalihi* (dalam pekerjaannya) atau *fi amrihi* (dalam urusannya) akan memberi makna datang dengan sesuatu yang bermanfaat (Muhamad Zaid & Norahida, 2015: 681).

Secara umumnya, perkataan islah memberi makna yang meluas dan membawa pelbagai maksud termasuklah pendamaian, pembaikan dan pembaharuan daripada sudut aspek politik, sosial, ekonomi dan politik. Walaupun banyak istilah yang diberikan oleh sarjana, namun makna islah sebenarnya sudah jelas iaitu untuk memulihkan masyarakat daripada unsur-unsur tidak baik serta meningkatkan kualiti sesuatu bangsa atau masyarakat. Sejarah telah membuktikan kemunculan gerakan islah dalam kalangan umat Islam seperti di Saudi Arabia, Mesir, Turki, India, Afrika Utara dan juga Indonesia. Gerakan ini berusaha mengembalikan semula kefahaman sebenar umat Islam terhadap

ajaran yang dicemari dengan unsur-unsur jahiliah dan unsur asing yang menyeleweng daripada syariat Islam. Peradaban Islam mulai lemah apabila umat Islam jauh daripada pegangan al-Qur'an dan *al-Sunnah* yang sepatutnya menjadi pegangan kuat bagi umat Islam.

Situasi sama yang melanda umat Islam di Minangkabau. Rahmah al-Yunusiyyah merupakan wanita pertama yang melakukan pembaharuan Islam di Minangkabau pada abad ke-20. Beliau menfokuskan untuk meningkatkan kesedaran terutamanya kepada kaum wanita di Minangkabau dalam bidang pendidikan. Antara usaha terbesar yang dilakukan beliau ialah mengasaskan sekolah khusus untuk golongan wanita di Minangkabau iaitu Diniyah Putri. Sekolah tersebut masih tetap utuh dijalankan sehingga sekarang.

Usaha pembaharuan yang dilakukan oleh Rahmah al-Yunusiyyah mendapat pelbagai reaksi kepada masyarakat setempat. Ada yang menerima dan ada juga yang menolak. Kebanyakan daripada kelompok yang menolak pembaharuan ini adalah terdiri daripada Kaum Tua, Kaum Adat dan sebahagian masyarakat yang masih tertutup pemikirannya. Walau demikian, penolakan tersebut tidak mampu menghalang pemikiran Rahmah al-Yunusiyyah untuk terus tersebar dalam kalangan masyarakat sehingga beliau dikenali sebagai salah seorang tokoh islah yang hebat bukan sahaja dalam masyarakat Indonesia malah di seluruh pelosok dunia.

Seperti yang dinyatakan, usaha Rahmah al-Yunusiyyah bukan sahaja dimanfaatkan di Indonesia malah di negara-negara lain juga. Antara negara yang memperoleh manfaat daripada pembaharuan tersebut ialah Malaysia. Ramai pelajar beliau yang berasal daripada Malaysia. Oleh itu, apabila pelajar-pelajar ini pulang ke Malaysia mereka mula mempratikkan apa yang dipelajari sehingga menjadi tokoh yang berjasa di Malaysia. Sekolah Diniyah Putri juga menjadi pencetus inspirasi kepada penubuhan sekolah khusus untuk wanita di Malaysia. Oleh itu, Rahmah al-Yunusiyyah terbukti bukan sahaja menjadi *role model* untuk bangsanya malahan bangsa lain juga turut menjadikan diri beliau sebagai sumber inspirasi untuk memajukan diri, agama dan negara.

PERNYATAAN MASALAH

Kehebatan Rahmah al-Yunusiyyah sebagai tokoh pembaharuan pendidikan Islam mendorong beberapa pengkaji melabel beliau sebagai mujaddid. Beliau telah mencurahkan tenaga dan idea-idea yang tidak ternilai dalam melakukan pelbagai reformasi (tajdid) di Minangkabau terutamanya dalam bidang pendidikan wanita. Walaupun beliau tidak keluar daripada daerah Minangkabau untuk menuntut ilmu, beliau mampu untuk menguasai pelbagai bidang keilmuan dan kemahiran. Usaha beliau bukan sahaja mendapat tempat dalam masyarakat di Minangkabau malahan di luar Indonesia seperti Malaysia. Ramai tokoh wanita yang lahir di Malaysia disebabkan oleh didikan beliau. Ketokohan beliau dalam bidang pendidikan sehingga Rektor al-Azhar mengagumi hasil usaha beliau iaitu Diniyah Putri. Hamka (1982: 83) dalam karyanya *Ayahku: Riwayat Hidup Dr. H. Abdul Karim Amrullah dan Perjuangan Kaum Agama di Sumatra* menyatakan,

Pada tahun 1955 datanglah Syekh Abdurrahman Taj, Syekh Jami' (Rektor) Al Azhar ke Minangkabau dan ziarah ke Sekolah Diniyah Puteri. Beliau kagum melihat usaha yang besar ini dan mengakui terus terang bahwa Mesir dan Al Azharnya masih jauh ketinggalan. Perhatian kepada pendidikan dan pengajaran Agama Islam yang mendalam sebagai Diniyah Puteri itu belum ada di Mesir, apatah lagi negeri-negeri Arab yang lain.

Aminuddin Rasyad et al. (1991: 56) dalam penulisan *Hajjah Rahmah El Yunusiyah dan Zainuddin Labay El Yunusy: Dua Bersaudara Tokoh Pembaharu Sistem Pendidikan di Indonesia* mengulas mengenai kebolehan Rahmah dalam mempelajari pelbagai bidang keilmuan seperti berikut,

Beliau mempunyai harga diri yang tinggi dan hati sekeras baja. Beliau sebagai peribadi selalu berusaha berguru pada Ulama-ulama Besar sekaligus bersedia menerima unsur-unsur modenisasi yang beliau anggap cocok dan perlu untuk memajukan masyarakat Minang. Umpamanya: Beliau belajar 'Gymnastik' atau olahraga modern dari seorang nyonya Belanda, kerana olah raga dianggapnya penting bagi puteri-puteri Minang.

Beliau belajar pula ilmu kebidanan dari dokter-dokter Indonesia, begitu besar perhatiannya kepada keselamatan ibu dan bayi. Banyak lagi contoh lain dari kesibukan kehidupan beliau yang telah beliau jalankan dari kesibukan kesibukan beliau yang telah beliau jalankan diberbagai bidang termasuk kegiatan politik, sebagai wakil rakyat dalam badan perwakilan rakyat, selain menjadi pejuang, secara aktif menghadapi kembalinya di Belanda. Secara singkatnya, beliau seorang "all round" artinya serba bias, di mana kebolehannya tersebut diteruskannya segera kepada adik-adik, murid-muridnya dan sebagainya.

Zaireeni (2009: 6) dalam penulisannya menyatakan,

Bagi wanita-wanita Melayu Islam seperti Ustazah Salmah Sheikh Hussein dan Tan Sri Aishah Ghani, inspirasi mereka dalam politik datangnya daripada tempat mereka menerima pendidikan awal iaitu di Madrasah Diniyah Putri di Padang Panjang, Sumatra. Salah seorang pejuang wanita terkemuka Indonesia yang turut memperjuangkan kesamarataan di antara lelaki dan wanita iaitu Rasuna Said juga merupakan kelahiran sekolah Diniyah Putri.

Selain itu, Audrey Kahin (2008: 19) menerangkan bahawa,

Dua bab terdahulu telah membicarakan secara cukup rinci peranan yang dimainkan jaringan perguruan Sumatra Thawalib dan Diniyah yang tersebar luas di kota-kota dan nagari-nagari di Sumatra Barat dan di propinsi-propinsi lain. Murid-muridnya tidak hanya dari seluruh kawasan Sumatra tetapi juga dari daerah-daerah lain di Nusantara dan bahkan dari Singapura dan Semenanjung Malaya

Di samping itu, Muhammad Ridzuan (2016: 78) membahaskan mengenai Diniyah Putri yang menjadi inspirasi tertubuhnya sekolah khusus untuk pelajar perempuan di Malaysia,

Nama Madrasah Diniyah Puteri, Kampung Lalang dimbil sempena nama Madrasah Diniyyah Islamiyyah Puteri, Padang Panjang, Sumatera yang merupakan madrasah tempat guru-guru mendapat pendidikan. Madrasah ini bukan sahaja terkenal di Sumatera tetapi juga dalam kalangan penduduk di Tanah Melayu terutamanya yang berasal dari Indonesia.

Berdasarkan kenyataan diatas, Rahmah al-Yunusiyah mempunyai ketokohan yang sangat mantap sehingga Hamka juga memuji usaha yang dibuat beliau. Selain itu juga, terdapat penulisan menyatakan ketokohan dan kehebatan Rahmah al-Yunusiyah dalam bidang pendidikan Islam khususnya untuk golongan wanita sehingga memberi pengaruh besar ke dalam masyarakat lain seperti masyarakat di Malaysia. Maka, kajian

ini dilakukan untuk memperincikan latar belakang Rahmah Al-Yunusiyah dan kegiatannya dalam gerakan islah di Minangkabau. Kajian ini juga berusaha untuk melihat pengaruh Rahmah al-Yunusiyah dalam menyebarkan ideanya di Tanah Melayu. Dengan demikian, usaha ini diharapkan dapat membuka minda bahawa khazanah intelektual Muslim dan warisan keilmuan agama Islam itu sangatlah luas.

KEMUNCULAN GERAKAN ISLAH DI TANAH MELAYU

Menjelang abad ke-20M, penjajahan barat ke atas dunia Islam telah menyedarkan segelintir masyarakat Islam. Mereka adalah golongan pelajar di Mesir. Gerakan pembaharuan digerakkan untuk mengubah nasib dunia Islam. Golongan ini dipelopori oleh Sayyid Jamal al-Din al-Afghani, Shaykh Muhammad 'Abduh dan Muhammad Rashid Rida. Mereka ini jugalah mempengaruhi pelajar-pelajar dari Tanah Melayu yang menuntut ilmu di Universiti al-Azhar. Interaksi antara kedua-dua inilah yang mencetuskan gerakan islah di Tanah Melayu oleh pelajar-pelajar daripada Universiti al-Azhar.

Kemunculan Gerakan Islah di Tanah Melayu bermula pada 1906. Gerakan ini pada mulanya berpusat di Pulau Pinang dan Singapura. Gagasan Islah ini dibawa dan dikembangkan oleh Shaykh Mohd Tahir Jalaluddin, Syed Shaykh Ahmad al-Hadi, Shaykh Mohamad Salim al-Kalali dan Haji Abbas Mod Taha (Milner, 2002: 172). Hal ini juga disebutkan oleh Roff (1967: 82),

Both cities became sanctuaries or sniping posts for those who were in conflict with the religious authorities in the states and in addition, as the only sizable urban concentrations of Muslims, provided a ready audience for doctrines of the 'new style'.

Pada abad ke-20M, Singapura menjadi pusat aktiviti gerakan islah dalam menerbitkan karya-karya. Tokoh islah yang terkenal di Tanah Melayu seperti Shaykh Tahir Jalaluddin dan Syed Shaykh al-Hadi membuat keputusan untuk menetap di Singapura pada masa tersebut disebabkan untuk memudahkan kerja-kerja menerbitkan majalah *al-Imam*. Selain daripada penerbitan majalah, mereka juga menubuhkan rumah atau tempat percetakan yang dinamakan al-Imam Printing Press. Tempat percetakan ini berperanan untuk mengeluarkan bahan-bahan penulisan dan karya yang ditulis oleh ahli gerakan islah. *al-Imam* pada masa itu menjadi alat yang berperanan untuk membangkitkan kesedaran nasionalisme orang Melayu. Walaupun al-Imam tidak menyentuh dengan jelas bentuk politik kebangsaan tetapi majalah al-Imam mengambil berat tentang keadaan semasa di negara dan masyarakat melayu setempat (Roff, 1976: 134). Maka, di sini jelaslah bahawa golongan ulama pencetus kepada gerakan islah dan kesedaran kebangsaan di Tanah Melayu (Mohd. Redzuan, 1997: 1).

Seterusnya, golongan Islah juga menyebarkan pengaruh dalam bidang pendidikan. Mereka berpendapat bahawa cara pendidikan Islam yang diamalkan oleh Tanah Melayu tidak mampu untuk menghasilkan generasi umat Islam yang hebat selaras dengan arus kemodenan. Oleh itu, pada November 1907, mereka telah menubuhkan satu institusi pendidikan Islam di Singapura iaitu Madrasah al-Iqbal al-Islamiyyah. Kebanyakan guru yang dilantik adalah berasal daripada Mesir dan diketuai oleh 'Uthman Raf'at Affandi sebagai guru besar (Abu Bakar, 1981: 8). Madrasah ini antara madrasah terawal yang menawarkan pengajian bercorak moden di Tanah Melayu. Antara mata pelajaran yang dipelajari di madrasah ini ialah Bahasa Arab, Agama, Bahasa Inggeris, Bahasa Melayu, Sejarah, Geografi dan Khat Bahasa Arab (Muhammad Idris, 1999: 8).

Selain itu jua, madrasah ini juga menawarkan pelajarannya asrama dan fasiliti kesihatan secara percuma. Sistem pembelajaran Madrasah al-Iqbal lebih sistematik dan mempunyai calendar akademik. Setiap tahun dibahagikan kepada dua sesi iaitu sembilan

bulan pertama untuk sesi persekolahan dan sebulan seterusnya untuk mengulangkaji dan dua bulan yang selebihnya adalah masa diperuntukkan untuk murid-murid cuti sekolah. Namun demikian, yuran pengajian yang dikenakan oleh madrasah ini agak mahal iaitu 300 dolar setiap tahun dan 40 dolar bagi pelajar yang tidak tinggal di asrama (Hafiz, 2006: 102).

Walau bagaimanapun, idea pembaharuan pendidikan Islam mendapat penentangan yang hebat daripada ulama tradisional. Tambahan pula, gerakan islah mempunyai krisis kewangan dan menyebabkan madrasah tersebut ditutup selepas setahun ditubuhkan dan dipindahkan ke Riau (Adibah & Ezad Azraai, 2010: 28). Penerbitan majalah *al-Imam* juga terpaksa dihentikan pada December 1908 dan Shaykh Tahir Jalaluddin dan Syeikh Syed al-Hadi pulang semula ke semenanjung tanah Melayu. Maka dengan pemberhentian penerbitan majalah *al-Imam* menandakan tamatnya peranan Singapura sebagai pusat kegiatan gerakan islah di Tanah Melayu (Hafiz, 2006: 58).

Pada tahun 1920, gerakan islah memilih Pulau Pinang untuk dijadikan pusat gerakan baru. Penyebaran idea pembaharuan Islam di Pulau Pinang adalah disebabkan ketiadaan jalinan antara pemerintah Melayu dan golongan ulama untuk menjaga pengamalan agama secara tradisional di negeri tersebut. Umat Islam di Pulau Pinang juga sudah kehadapan disebabkan oleh interaksi dengan pedagang Islam yang datang ke Pulau Pinang. Gerakan ini bertambah kukuh dengan kehadiran Syed Shaykh al-Hadi di Pulau Pinang pada tahun 1919. al-Hadi memainkan peranan dengan menubuhkan sekolah Islam dengan nama Madrasah al-Mahsyur al-Islamiyya. Beliau sendiri menjadi pengetua pada masa tertentu. Beliau juga menjemput rakan-rakannya seperti Shaykh Tahir Jalaluddin, Shaykh Abu Bakar Rafi' dan Shaykh Abdullah Maghribi untuk mengajar di madrasah tersebut.

Walaupun al-Hadi meletakkan jawatan sebagai pengetua madrasah tersebut pada 1921, beliau tetap meneruskan untuk menetap di Pulau Pinang agar dapat memberi perhatian terhadap penulisan dan penerbitan sehingga beliau mampu mendirikan syarikat penerbitan sendiri pada 1927. al-Hadi juga berjaya menerbitkan dua akhbar yang berorientasikan pembaharuan iaitu *al-Ikhwān* (1926) dan *Saudara* (1928). Selain daripada Singapura dan Pulau Pinang, gerakan islah juga berjaya disebarkan di Melaka pada tahun 1916 sehingga 1917 melalui usaha al-Hadi dengan penubuhan sekolah Islam yang berunsurkan pembaharuan iaitu Madrasah al-Hadi. Beliau juga dibantu oleh Haji Bachik, iaitu penduduk setempat di situ. Sekolah ini tidak mendapat tempat di dalam masyarakat dan terpaksa ditutup pada tahun berikutnya (Latifah et al., 2017: 191).

Setelah al-Hadi meninggalkan Melaka pada tahun 1919, Haji Bachik masih lagi meneruskan untuk menyebarkan idea pembaharuan Islam di negeri Melaka melalui medium institusi pendidikan Islam. Beliau berusaha untuk mempertahankan sekolah tersebut dengan menjemput tenaga pengajar daripada luar negara seperti daripada Mesir dan Sumatera Barat. Gerakan pembaharuan yang perlahan ini semakin merosot ditambah lagi dengan kematian Haji Bachik pada tahun 1936 dan akhirnya gerakan islah di Melaka semakin pudar (Ezad Azraai et al., 2013: 502).

Walaupun madrasah-madrasah ini tidak mampu bertahan lama, namun terdapat ulama Melayu terpengaruh pada masa itu dan turut menubuhkan institusi pendidikan Islam berbentuk pembaharuan. Sekolah-sekolah ini memperkenalkan matapelajaran Bahasa Inggeris sebagai subjek yang wajib dipelajari oleh pelajar. Antara sekolah-sekolah tersebut ialah Madrasah Hamidiyah, Alor Star (1908), Madrasah al-Muhammadiyah, Kota Bharu (1917) dan Madrasah Khairiyah, Parit Jamil (1920). Sekolah-sekolah ini menjadi lambang pembaharuan di Tanah Melayu. Perkembangan islah dalam pendidikan terus dikembangkan ke seluruh negeri pada tahun berikutnya dan dapat menapak kukuh di Tanah Melayu (Ezad Azraai et al., 2013: 504).

GERAKAN ISLAH DI MINANGKABAU ABAD KE-20

Gerakan Islah di Minangkabau pada abad ke-20 dimulakan dengan dua orang ulama iaitu Syeikh Ahmad Khatib al-Minangkabawi dan Syeikh Tahir Jalaluddin. Syeikh Ahmad Khatib mempunyai penguasaan ilmu yang tinggi dan berperanan sebagai guru dan imam besar di Masjidil Haram. Beliau sangat kritis kepada adat resam dan amalan tarekat yang dianggap bertentangan dengan ajaran Islam. Beliau banyak melahirkan tokoh islah bukan sahaja untuk wilayah Minangkabau malahan hampir kepada pelosok Nusantara. Selain itu juga, Syeikh Tahir Jalaluddin juga mempunyai pengaruh besar terhadap tokoh-tokoh islah di Minangkabau. Beliau menuntut ilmu agama di Makkah dan berkesempatan berkerja sebagai 'mutawif' kepada orang-orang Melayu yang hendak menunaikan ibadah haji.

Kedua-dua tokoh ini mempunyai pengaruh besar terhadap tokoh-tokoh islah di Minangkabau. Mereka melahirkan tokoh-tokoh Islah seperti Syeikh Muhammad Jamil Jambek, Syeikh Thaib Umar, Syeikh Abdul Karim Amrullah dan Syeikh Abdullah Ahmad di Minangkabau. Setelah mereka pulang daripada menuntut ilmu di Makkah, mereka mengerakkan pembaharuan di wilayah Minangkabau. Tujuan mereka ingin membersihkan akidah Islam daripada unsur-unsur yang tidak sesuai dengan ajaran Islam yang benar. Selain daripada itu, gerakan islah bertujuan untuk menghapuskan pengaruh Belanda dalam masyarakat Minangkabau pada masa itu.

Mereka melakukan dakwah dan membanteras amalan khurafat tidak hanya menggunakan masjid sebagai tempat berdakwah tetapi juga melalui media massa dan institusi pendidikan. Kedua-dua perkara ini merupakan instrumen penting untuk memberi kesedaran pada masyarakat setempat. Antara majalah pertama yang diterbitkan ialah majalah *al-Munir* pada 1911. Pengasas dan juga ketua penerbitan bagi majalah ini adalah Abdullah Ahmad (M. Sanusi, 1981: 113; Fithri, 2015: 95). Selain itu juga Abdullah Ahmad menubuhkan sebuah institusi moden pertama di Indonesia pada tahun 1909 iaitu Adabiyah School. Sekolah ini merupakan sekolah pertama yang menggunakan kerusi, meja dan papan hitam untuk proses belajar dan mengajar (Mahmud, 1993: 63). Hafiz (2005: 56) menyatakan penubuhan Adabiyah School diinspirasi oleh oleh sekolah-sekolah di Semenanjung Tanah Melayu dan Singapura selepas beliau melakukan lawatan di sana pada tahun 1907 (Noer, 1973: 38).

Bertitik tolak daripada penyebaran pembaharuan di Minangkabau, muncul seorang tokoh Islah hasil daripada didikan tokoh-tokoh tersebut iaitu Zainuddin Labay al-Yunusiyyah. Taufiqurrahman (2011: 24) menyatakan beliau adalah seorang tokoh islah yang begitu progresif di daerah Minangkabau. Beliau membuat pelbagai usaha untuk mengubah pemikiran masyarakat Islam Minangkabau daripada pelbagai sudut seperti agama, pendidikan dan taraf wanita. Rini Rahman (2015: 178) menyebut bahawa Zainuddin Labay juga mendirikan sekolah pada 1915 yang bercorak seperti sekolah pemerintah ketika itu. Pemikiran Zainuddin Labay banyak mempengaruhi pemikiran adik perempuannya Rahmah al-Yunusiyyah dalam mencipta pembaharuan bagi golongan wanita di Minangkabau seterusnya berjaya menjadi tokoh wanita terpenting di rantau ini (Zulmuqim, 2015: 162).

BIOGRAFI RAHMAH AL-YUNUSIYYAH

Kelahiran Rahmah al-Yunusiyyah

Rahmah al-Yunusiyyah dilahirkan di sebuah rumah gadang jalan Lubuk Mata Kucing, Kanagarian Bukit Surungan, Padang Panjang, pada 29 December 1990 hari Jumaat bersamaan dengan 1 Rejab 1318. Ayahnya bernama Shaykh Muhammad Yunus dan ibunya Rafi'ah. Menurut Taufiqurrahman (2011: 22), Padang Panjang merupakan sebuah

bandar yang menempatkan tokoh-tokoh ulama Islam di Minangkabau. Bandar ini terkenal dengan fungsinya sebagai pusat pendidikan Islam dan dikenali dengan bandar 'Serambi Makkah'. Jadi, tidak aneh jika bandar ini terkenal sebagai salah satu bandar intelektual di Minangkabau.

Latar Belakang Keluarga

Rahmah al-Yunusiyah merupakan anak kepada seorang ulama terkenal iaitu Syeikh Muhammad Yunus bin Imanuddin. Ayah beliau memegang jawatan kadi di sebuah daerah yang dikenali sebagai Pandai Sikat dan merupakan seorang daripada pemimpin Tarekat Naqshabandiyah al-Khalidiyyah (Chaidar, 2011: 34). Selain itu, Syeikh Muhammad Yunus mempunyai pengikut yang ramai dan merupakan ahli dalam bidang ilmu falak dan ilmu hisab. Beliau pernah menuntut ilmu di Tanah Suci Makkah selama empat tahun. Datuk beliau, Syeikh Imanuddin terkenal sebagai seorang ulama yang mempunyai hubungan kerabat dengan tokoh paderi iaitu Haji Miskin dan Tuanku Nan Pulang di Rao (Aminuddin et al., 1991: 37).

Manakala ibu Rahmah al-Yunusiyah bernama Ummi Rafiah. Ibu beliau berasal dari negeri IV Angkat Candung Agam (Nafilah, 2016: 33). Ibunya tidak pernah mendapat pendidikan secara formal di mana-mana sekolah yang tertentu kerana pada ketika itu, anak-anak perempuan masih tidak berkesempatan untuk mengikuti pendidikan secara formal di Minangkabau. Namun begitu, Rafiah mampu untuk membaca al-Qur'an dan menulis tulisan jawi. Fennzahra (2011: 49) menyatakan bahawa Ummi Rafiah berdarah keturunan ulama dan mempunyai hubungan dengan Haji Miskin. Tempat kelahiran ibunya merupakan daerah kelahiran para ulama di Minangkabau seperti Syeikh Ahmad Khatib dan Syeikh Sulaiman al-Rasuli. Shaykh Muhammad Yunus menikahi beliau ketika beliau berusia 16 tahun, sedangkan Shaykh Muhammad Yunus sudah berumur 42 tahun.

Menurut Aminuddin Rasyad (1991) Rahmah al-Yunusiyah merupakan anak bongsu daripada lima orang adik beradik. Nama adik beradiknya beliau ialah Zainuddin (1890-1924), Mariah (1893 - 1972), Muhammad Rasyad (1895 - 1956), Raihanah (1898 - 1968). Selain itu, Rahmah mempunyai saudara lain daripada ibunya iaitu Abdus Samad, Hamidah, Pakih Bandaro, Liah, Aminuddin, Safiah, Samsiah dan Kamariah (Fennzahra, 2011: 38). Rahmah serta abangnya Zainuddin Labay, berjaya menempa nama sepanjang hayat mereka dan mempunyai pengaruh yang sangat kuat di negara mereka. Rahmah al-Yunusiyah dalam sebuah lingkungan keluarga yang berpendidikan agama dan berilmu pengetahuan bukan sahaja di antara keluarga mereka terkenal di daerah yang mereka tinggal (Noer, 1973: 22; Burhanuddin, 2002: 65).

Pendidikan

Ayah Rahmah al-Yunusiyah meninggal ketika beliau masih kecil lagi. Jadi beliau tidak mendapat pendidikan daripada ayahnya meskipun ayahnya seorang ulama. Beliau tidak pernah bersekolah di sekolah yang ditubuhkan Belanda yang terdapat di negeri Minangkabau. Semasa berumur enam tahun, beliau mula membaca al-Qur'an daripada Ungku Uzair atau digelar Malm Batuah iaitu salah seorang murid ayahnya. Beliau diajar abangnya iaitu Zainuddin Labay al-Yunusiyah dan Muhammad Rasyad yang pernah belajar di Sekolah Desa. Ibunya turut mengajarkan beliau mengira angka-angka Melayu (Fennzahra, 2011: 45).

Rahmah al-Yunusiyah sering mengunjungi pengajian-pengajian yang diadakan kepada masyarakat. Cara ini membuatkan beliau memperoleh pelbagai pengetahuan agama daripada pelbagai guru. Setelah abang beliau iaitu Zainuddin Labay al-Yunusiyah mendirikan sekolah Diniyah School pada 10 Oktober 1915, beliau turut belajar di institusi

pendidikan moden ini. Pelajaran yang diperolehnya sebelum ini banyak membantu Rahmah dalam mengikuti pembelajaran di sekolah tersebut. Melalui insitusi ini, Rahmah mula bergaul dengan murid lelaki. Beliau dapat bertukar idea dan fikiran dengan mereka mengenai hukum Islam, sosial dan budaya. Bermula pada masa ini, Rahmah mula menyedari mengenai kemunduran golongan wanita dalam bidang pendidikan (Wahyuni, 2017: 42).

Sepanjang belajar di Diniyah School, Rahmah dapat menguasai ilmu dengan baik. Kecerdasan yang dimiliki menyebabkan beliau bersifat lebih kritis. Beliau mempunyai perasaan tidak puas hati terhadap sistem pendidikan Diniyah Putri disebabkan kurangnya memberi penjelasan kepada pelajar perempuan mengenai persoalan khusus untuk kaum wanita. Beliau menceritakan rasa tidak puas hatinya kepada tiga orang rakan wanitanya yang turut belajar di Diniyah School iaitu Rasuna Said, Nanaisah, dan Jawana Basyir (Upik Jepang). Mereka bersepakat untuk membentuk kumpulan belajar di antara mereka. Rahmah al-Yunusiyah kemudiannya mengajak ketiga-tiga rakannya ini untuk menambah ilmu agama secara mendalam di luar daripada Diniyah School. Antara sekolah yang menjadi pilihan mereka ialah Surau Jembatan Besi, Padang Panjang (Fennazhra, 2011: 47)

Keadaan sama melanda Rahmah al-Yunusiyah apabila belajar di surau ini. Beliau masih belum berpuas hati dengan pembelajaran di surau ini. Kebanyakan masalah berkaitan wanita yang ditanyakan oleh beliau tidak mendapat jawapan yang sepenuhnya. Oleh kerana itu, Rahmah meminta Shaykh Abdul Karim Amrullah untuk mengajar beliau di rumahnya. Melalui cara ini, beliau mendalami pengajian mengenai permasalahan agama dan wanita di samping turut mempelajari Bahasa Arab, fiqh dan usul fiqh. Beliau telah menemukan kepuasan dalam belajar dan menemukan apa yang dicarinya selama ini. Selain belajar dengan Shaykh Abdul Karim Amrullah, beliau juga belajar dengan Tuanku Mudo Abdul Hamid Hakim, Shaykh Abdul Latief Rasyidi, Shaykh Jamil Jambek dan Shaykh Daud Rasyidi (Syaifullah, 2012: 75).

Seterusnya, Rahmah turut mempelajari ilmu-ilmu selain daripada ilmu keagamaan seperti ilmu kesihatan, ilmu senaman dan kebidanan untuk dirinya dan anak-anak didiknya kelak. Pada tahun 1931 sehingga tahun 1935, Rahmah mengikuti kursus P3K (Pertolongan Pertama Pada Kecelakaan) dan ilmu kebidanan di Hospital Kayu Tanak yang terletak 12 km sebelah barat bandar Padang Panjang dan meneruskan pembelajaran mengenai ilmu ini dengan beberapa orang doktor. Antara doktor yang menjadi guru kepada beliau ialah,

1. Doktor Sofyan Rasyad di Kayu Tanam.
2. Doktor Tazar di Kayu Tanam.
3. Doktor A. Saleh di Bukittinggi.
4. Doktor Rasyidin di Padang Panjang.
5. Doktor A. Sani di Padang Panjang (Aminuddin, 1997: 32).

Setelah Rahmah mendapat sijil keahlian dalam bidang P3K, ilmu kebidanan juga mendapat lesen untuk membuka klinik sendiri, beliau masih tidak berpuas dengan ilmu dan kemahiran yang dimilikinya. Rahmah kemudiannya mempelajari gymnastik (olahraga dan senama) daripada seorang guru di Meisjes Normal School di Guguk Malintang. Guru tersebut bernama Mej. Oliver. Kemahiran seterusnya yang dipelajari oleh Rahmah al-Yunusiyah ialah kemahiran menenun. Beliau mempelajari cara bertenenun secara tradisional iaitu dengan menggunakan alat tenunan bukan mesin yang digunakan oleh kebanyakan masyarakat Minangkabau. Beliau belajar ilmu tersebut di pusat pertenenan rakyat seperti di Pandai Sikat, Bukittinggi dan Silungkang. Ilmu ini juga dilengkapi dengan ilmu menjahit (Syaifullah, 2012: 76).

Latar belakang pendidikan yang dilalui Rahmah al-Yunusiyah tidak sistematis dan lancar jika dibandingkan dengan tokoh ulama lain. Pola pendidikannya yang tidak

sistematik disebabkan keperibadian dan sikapnya yang unik dan berpotensi untuk maju ke hadapan. Hal ini dapat dilihat sejak beliau kecil. Beliau banyak menghabiskan waktu dengan belajar di surau-surau yang ada di Minangkabau. Kemudian, beliau menyambung pelajaran di Diniyah School. Disebabkan beliau tidak berpuas hati terhadap kaedah pengajaran di situ, beliau mencari ilmu di luar seperti di Surau Padang Jepang. Tidak cukup dengan ilmu keagamaan, beliau meneruskan untuk belajar ilmu-ilmu lain seperti ilmu kebidanan, gymnastik dan tenunan. Demikian usaha Rahmah al-Yunusiyyah dalam menuntut ilmu disebabkan oleh keinginan yang tinggi untuk mengubah nasib masyarakat terutamanya golongan wanita di Minangkabau.

Kematian

Rahmah al-Yunusiyyah telah meninggal dunia pada tanggal 26 Februari 1969 ketika berusia 69 tahun (Abd Aziz, 1997: 342). Jenazahnya dikuburkan di perkuburan keluarga di samping rumahnya yang beliau dirikan di Lubuk mata kucing (Lukluk, 2016: 6).

PEMBAHARUAN RAHMAH AL-YUNUSIYYAH

Rahmah merupakan tokoh pembaharuan yang muncul pada abad ke-20M di Minangkabau. Beliau antara tokoh pembaharu dalam kalangan wanita yang terawal di wilayah tersebut. Beliau banyak menyumbangkan ideanya kepada pembaharuan di Minangkabau. Berikut merupakan penerangan mengenai pembaharuan yang dilakukan oleh Rahmah al-Yunusiyyah.

Taraf Wanita

Rahmah al-Yunusiyyah merupakan seorang yang mempunyai cita-cita tinggi dan berpandangan jauh ke hadapan. Beliau sangat menginginkan kedudukan wanita dalam masyarakat dinaikkan. Dalam erti kata lain, kaum wanita tidak hanya dilihat sebagai seorang isteri yang bertanggungjawab melahirkan anak-anak dan keturunan semata namun kaum wanita harus mampu melakukan perkara lain. Penyertaan kaum wanita haruslah tidak melepasi garisan yang sepatutnya. Kaum wanita harus menjalankan tanggungjawab yang diamanahkan terlebih dahulu sebagai seorang isteri, anak, ibu dan anggota masyarakat (Zulmuqim, 2015: 164).

Rahmah juga berpandangan bahawa kaum wanita mempunyai peranan penting dalam kehidupan. Kaum wanita adalah orang yang akan membentuk dan mendidik anak-anak dalam menentukan kehidupan mereka. Hal ini merupakan di antara sebab perlunya usaha untuk memperbaiki kedudukan kaum wanita itu sendiri. Rahmah melihat bahawa kewujudan institusi pendidikan khusus untuk golongan wanita mampu meningkatkan keupayaan dan kemampuan daripada semua aspek di bidang intelektual, keperibadian atau keterampilan. Beliau juga berpandangan bahawa pendidikan bersama iaitu percampuran antara lelaki dan perempuan membatasi kemampuan kaum wanita dalam menerima pendidikan sesuai dengan keperluan mereka (Zulmuqim, 2016: 163).

Semangat ini juga dilandasi dengan ajaran agama yang menyatakan “menuntut ilmu itu wajib bagi setiap orang Islam sama ada lelaki atau perempuan.” Jika kaum wanita tidak mendapatkan ilmu yang secukupnya maka bahaya akan datang kepada mereka (Lukluk, 2016: 9). Sehubungan dengan itu, pendidikan terhadap kaum wanita hendaklah disertai dengan pelbagai kebijaksanaan dan tidak boleh dilakukan secara sambil lewa (Kholil, 1985: 115).

Pendidikan

Maka dengan itu beliau menubuhkan sebuah institusi pendidikan Islam khusus untuk wanita pada 1 November 1923. Dengan berdirinya Diniyah Putri, Rahmah memperluaskan lagi misi gerakan islah untuk menyediakan pendidikan bagi membangunkan kaum wanita menjadi golongan yang produktif dan insan yang terbaik. Beliau telah menggariskan satu pembaharuan dengan pelbagai perubahan dalam sistem pendidikan di sekolah tersebut. Diniyah Putri merupakan institusi pendidikan wanita pertama yang ditubuhkan di Indonesia. Melalui institusi pendidikan ini, Rahmah berharap agar kaum wanita mampu untuk maju dan dapat menghikangkan pandangan serong terhadap peranan golongan wanita kepada negara. Junaidatul Munawwarah (2000: 12) menyebutkan bahawa Rahmah berulang kali memohon petunjuk daripada Allah SWT mengenai cita-citanya itu. Sebagaimana yang ditulis dalam buku catatannya,

Ya Allah Ya Rabbi, bila ada dalam ilmu-Mu apa yang menjadi cita citaku ini untuk mencerdaskan anak bangsaku terutama anak-anak perempuan yang masih jauh tercecceh dalam bidang pendidikan dan pengetahuan, ada baiknya Engkau ridhai, maka mudahkanlah Ya Allah jalan menuju cita-citaku itu. Ya Allah, berikanlah yang terbaik untuk hamba-Mu yang lemah ini. Amin.

Penubuhan Diniyah Putri sebenarnya diinspirasikan oleh abangnya iaitu Zainuddin Labay al-Yunusiyah. Beliau menyampaikan hajat mengenai penubuhan Diniyah Putri dan mendapat persetujuan dan dorongan daripada beliau. Beliau memulakan dengan mendirikan pendidikan al-Qur'an, sekolah Diniyah Putri untuk pelajar perempuan, Sekolah Menyesal untuk suri rumah yang belum sempat belajar di sekolah, Freubel School dan Junior Institut. Tempoh belajar di Diniyah School adalah selama tujuh tahun iaitu tahap *Ibtidaiyyah* selama empat tahun dan *Tsanawiyah* tiga tahun (Chaidir, 2012: 91).

Masjid Pasar Usang yang berada di Padang Panjang menjadi tempat belajar murid-murid Diniyah School. Hal ini disebabkan oleh institusi pendidikan Diniyah School belum lagi mempunyai tempat belajar seperti sekolah lain. Semua murid belajar dalam keadaan duduk bersila dengan buku masing-masing dan guru hanya menggunakan meja kecil untuk mengajar. Semua buku yang diajarkan adalah di dalam bahasa Arab dan guru akan menerangkan dalam bahasa Indonesia. Pada waktu permulaan, sekolah itu hanya mengajar mengenai pengetahuan agama dan kursus Bahasa Arab sahaja iaitu ilmu *fiqh*, tafsir, tauhid, *sarf*, *nahw*, *adab* dan hadis. Setelah berlakunya perkembangan pada beberapa tahun kemudian, pelajaran umum mulai diperkenalkan kepada murid-murid seperti ilmu Bumi dan menulis (Ajisman, et al, 2017: 64).

Selain itu juga, Rahmah turut memasukkan pelajaran yang mengasah kemampuan dan kemahiran pelajar-pelajar perempuan di Diniyah Putri. Antara pelajaran tersebut ialah kemahiran memasak, menjahit, kemahiran mengurus rumah, sukan dan perubatan. Hal ini disebabkan oleh beliau ingin pelajar-pelajar Diniyah Putri menjadi wanita yang pandai dan mempunyai kemahiran dalam menguruskan hal-hal berkaitan dengan rumah tangga apabila mereka berkahwin kelak. Antara aktiviti lain juga ialah pelajar Diniyah Putri akan diberikan latihan pidato selpas tamat waktu persekolahan (Chaidar, 2012: 81). Beliau melihat apabila pelajar-pelajar ini memperoleh ilmu berkaitan kemahiran, maka apabila tamat belajar di Diniyah Putri mereka bukan sahaja memperolehi ilmu-ilmu agama dan sains malahan pelajar juga akan memperoleh pelbagai kemahiran berkaitan dengan pengurusan rumah tangga dan pengucapan awam (Zulmuqim, 2015: 163).

Pada tahun 1925, beliau mendirikan Sekolah Menyesal untuk membanteras kadar buta huruf di kalangan suri rumah. Sekolah ini hanya bertahan selama tujuh tahun sehingga 1932. Beliau kemudiannya menyebarkan idea pendidikannya dengan mengunjungi beberapa daerah seperti Sumatera Utara, Sumatera Selatan, Jambi dan

Semenanjung Malaya bermula pada tahun 1928 sehingga tahun 1934. Pada tahun 1935, beliau menubuhkan tiga buah institusi pendidikan khusus untuk pelajar perempuan di Batavia iaitu di Kwitang, Jatinegara dan di Tanah Abang. Namun institusi ini terpaksa ditutup pada masa penjajahan Jepun. Pada zaman pengakhiran penjajahan Belanda di Indonesia, Rahmah masih mampu untuk mendirikan empat buah lembaga pendidikan yang baru menggantikan lembaga pendidikan terdahulu (Dwi et al., 2015: 235).

Pada tahun 1938, beliau membangunkan Yunior Institut Putri iaitu sebuah sekolah umum setaraf dengan Sekolah Rakyat atau *Vervolgschool*, *Islamitisch Hollandse School* (HIS) setaraf dengan HIS (*Hollandsch Inlandse School*), iaitu sekolah rendah dengan bahasa pengantar bahasa Belanda, sekolah DAMAI (Sekolah Dasar Masyarakat Indonesia) dan *Kulliyatul Mu'allimin El Islamiyah* (KMI), sekolah Guru Agama Putra pada tahun 1940. Institusi pendidikan terakhir yang ditubuhkan Rahmah al-Yunusiyyah ialah Akademi Diniyah Putri. Tempoh pengajian selama tiga tahun. Pada 1967, akademi ini dijadikan Fakulti Dirasat Islamiyah dan merupakan fakultas dari Perguruan Tinggi Diniyah Putri. Fakulti ini diakui setaraf dengan Fakulti Usuluddin Institut Agama Islam Negeri (IAIN) untuk peringkat Sarjanamuda (Syaifulah, 2012: 133).

Rahmah al-Yunusiyyah amat mementingkan pendidikan di kalangan pelajar-pelajarnya sehingga beliau tidak membenarkan unsur-unsur politik mencampuri hal ehwal institusi pendidikannya. Sebagai contoh, setahun sebelum Muhammadiyah memasuki Minangkabau, Diniyah School Putri diajak bergabung dengan organisasi sosial. Jika Rahmah bersetuju dengan cadangan tersebut, Diniyah Putri harus ditukar namanya dengan Assiyah School atau Fatimiyah School. Namun cadangan tersebut ditolak oleh para guru Diniyah Putri. Ketegasan Rahmah al-Yunusiyyah sangat terserlah apabila berhadapan dengan pemerintah Belanda. Mereka menawarkan pemberian subsidi kepada Diniyah School berulang kali namun ditolak. Subsidi ini akan membuatkan sekolah ini terikat dan mengakibatkan campur tangan pihak Belanda di dalam urusan pentadbiran Diniyah School (Alfian, 2012:62).

Penubuhan Diniyah Puteri menarik perhatian shaykh al-Azhar iaitu Dr. 'Abd al-Rahman Taj untuk membuka *Kulliyatul Lil Banat* iaitu fakulti yang dikhususkan untuk perempuan inspirasi Universiti Al-Azhar. Beliau merupakan wanita pertama yang mendapat gelaran 'shaykhah' sewaktu berkunjung di Mesir pada 1957 (Nafilah, 2016: 56). Hal ini menandakan impak penubuhan institusi pendidikan Diniyah Putri bukan sahaja dirasai oleh penduduk Nusantara sahaja malahan di Mesir juga.

Politik

Perjuangan politik Rahmah al-Yunusiyyah didasari dengan rasa tanggungjawab yang besar dan kasih sayang membuatkan beliau mengambil berat mengenai masalah-masalah yang timbul dalam masyarakatnya. Beliau sering memainkan peranan penting sebagai anggota atau pemimpin. Pada 1933, beliau pernah mengetuai Rapat Umum Kaum Ibu di Padang Panjang. Penyertaan ini menyebabkan beliau dituduh oleh Belanda cuba untuk menyebarkan fahaman politik dan didenda sebanyak 100 *gulden* walaupun pada ketika itu Rahmah tidak merasakan bahawa dirinya terlibat dengan dunia politik.

Seterusnya, beliau pernah terlibat dengan Persatuan Serikat Kaum Ibu Sumatera (SKIS) dan memegang jawatan sebagai seorang pengurus. Persatuan ini bertujuan untuk meningkatkan martabat wanita dan berjuang melalui penerbitan majalah bulanan wanita. Rahmah juga mengetuai *kutub khannah* (taman bacaan) masyarakat Padang Panjang pada tahun 1935. Pada tahun itu juga, beliau bersama Ratna Sari mewakili Kaum Ibu Sumatra Tengah ke Kongres Perempuan di Jakarta. Beliau memperjuangkan mengenai busana wanita yang memakai selendang atau tudung. Idea tersebut menggambarkan kehidupannya yang patuh kepada agama. Beliau melakukan usaha sehabis mungkin

untuk menerapkan kebudayaan yang mempunyai prinsip Islam agar dapat masuk ke dalam kebudayaan Indonesia (Munawwaroh, 2002: 24).

Ketika penjajahan Jepun di Indonesia, Rahmah mengikuti beberapa parti politik dan sosial. Tujuan beliau terlibat dalam pergerakan politik dan sosial adalah untuk memastikan taraf wanita di Indonesia terjamin. Beliau melibatkan diri dalam persatuan Anggota Daerah Ibu (ADI) yang diasaskan oleh Kaum Ibu Sumatra Tengah. Persatuan ini bertujuan untuk menentang tentera jepun di Rumah Kuning yang menjadikan golongan wanita Indonesis sebagai pelayan dan penghibur di tempat tersebut. Mereka menuntut Jepun untuk menutup semua Rumah Kuning kerana ianya tidak sesuai dengan agama dan budaya masyarakat setempat. Persatuan ini berjaya mendesak pihak Jepun dan akhirnya mereka membawa perempuan dari Singapura dan Korea sebagai penghibur dan pelayan di Rumah Kuning tersebut. Walaupun tuntutan itu tidak berjaya sepenuhnya namun sebahagian daripada tujuan tersebut sudah mendatangkan hasil (Nafilah, 2016: 72).

Rahmah al-Yunusiyyah memandang perlunya ada kerjasama dengan Jepun untuk memperjuangkan kemerdekaan. Oleh sebab itu, semasa Jepun menjajah Indonesia, beliau melibatkan diri dalam gerakan ketenteraan, politik dan sosial yang didirikan oleh pemerintah Jepun. Gerakan ini dianggap sebagai wadah dalam menenuntut kemerdekaan bagi negara Indonesia (Munawwaroh, 2004: 25). Antara gerakan yang disertai Rahmah ialah,

1. Gerakan Gyu Gun Ko En Kai yang terdiri daripada rakyat yang terdiri daripada golongan aadat, cerdik pandai dan ualam yang dianggap sebagai Tungku Tiga Sejarahan. Rahmah termasuk sebagai salah seorang ahli yang membantu menggerakkan gerakan ini.
2. Gerakan Haha no Kai di Padang Panjang bertujuan untuk membantu pemuda Indonesia yang menyertai Gyu Gun agar peranan mereka dapat dimanfaatkan di dalam perang revolusi perjuangan bangsa kelak. Rahmah berperanan sebagai ketua dalam gerakan ini.
3. Sekolah Diniyah Putri pernah dijadikan tempat untuk merawat orang sakit untuk menempatkan mangsa kemalangan kereta api yang terjadi di Bintungan Padang Panjang pada December dan terjadi di Lembah Anai pada Mac 1945. Hal ini menyebabkan Diniyah Putri mendapat Piagam Penghargaan daripada pemerintah Jepun (Munawwaroh, 2000: 25).

Apabila Rahmah al-Yunusiyyah mendapat berita mengenai kemerdekaan daripada Engku Syafie iaitu ketua Chuo Sangi In maka bangkitlah semangat juangnya. Beliau terus mengibarkan bendera Merah Putih di halaman Perguruan Diniyah Putri. Rahmah dikatakan merupakan orang pertama yang mengibarkan bendera Indonesia di Sumatera Barat kerana pada masa itu jaringan komunikasi masih lagi terhad dan siaran berita tidak mudah untuk dicapai. Tindakannya ini tersebar di seluruh pelosok Batipuh X Koto. Pada hari tersebut juga, bendera Merah Putih dikibarkan di pejabat-pejabat oleh orang ramai (Munawwaroh, 2004: 26). Setelah era kemerdekaan, Rahmah al-Yunusiyyah melakukan usaha-usaha dalam membangun negara Indonesia daripada aspek politik dan sosial seperti berikut,

1. Mempelopori pembentukan Tentera Keamanan Rakyat yang terdiri daripada pemuda-pemuda yang terlatih dalam Gyu Gun. Nama Tentera Keamanan Rakyat kemudiannya diubah menjadi Tentera Rakyat Indonesia pada Februari 1946.
2. Melindungi barisan-barisan pejuang yang dibentuk organisasi Islam pada waktu seperti Laskar Sabilillah dan Laskar Hizbulwatan. Pemuda-pemuda yang memperjuangkan kemerdekaan menggelar Rahmah dengan gelaran Bunda Kandung daripada barisan perjuangan.

3. Ketua penyelenggaraan Badan Pembantu Keluarga Korban Perang Sumatera Tengah.
4. Menjadi anggota Komite Nasional Indonesia Daerah Sumatera Tengah
5. Anggota Panitia Pendi Sekolah Menengah Atas Islam di Bukittinggi.
6. Anggota Pengurus Perguruan Tinggi Darul Hikmah Bukittinggi.
7. Ketua Muslimat dalam Partai Masyumi Sumatera Tengah.
8. Anggota Dewan Perwakilan Rakyat (Nafilah, 2016: 76-77).

Pembaharuan Rahmah al-Yunusiyah berjaya mengeluarkan golongan wanita bukan sahaja di Minangkabau malah di pelosok Nusantara daripada belenggu kejahilan dan menyedari kepentingan wanita di dalam masyarakat. Beliau menumpukan aspek pendidikan melalui semua tahap daripada kanak-kanak sehingga orang tua. Diniyah Puteri bukan sahaja menerapkan pelajaran berupa akademik malah turut mengasah kemahiran pelajar-pelajar dalam pelbagai bidang untuk diceburi. Selain itu juga, beliau dapat mengeluarkan negeri dan bangsanya daripada penjajahan asing. Hal ini bermakan pembaharuan dan kejayaan Rahmah tidak hanya ditumpukan kepada taraf wanita dan pendidikan sahaja malahan beliau turut memperjuangkan gerakan politik untuk kemaslahatan penduduk dan rakyat Indonesia.

PENGARUH RAHMAH AL-YUNUSIYAH DI TANAH MELAYU

Rahmah al-Yunusiyah bukan sahaja menyebarkan pengaruhnya di wilayah Minangkabau malahan di Tanah Melayu juga. Hasil cetusan idea beliau menubuhkan institusi pendidikan bercorak moden berjaya memberi inspirasi kepada seluruh masyarakat. Antara yang terkesan dengan perubahan ini adalah Tanah Melayu. Antara pengaruh Rahmah al-Yunusiyah adalah dengan berjaya melahirkan tokoh-tokoh wanita dan madrasah khusus untuk wanita di Tanah Melayu.

Pembentukan Pemikiran Baru bagi Kaum Wanita di Tanah Melayu

Diniyah Putri berjaya menarik perhatian masyarakat daripada pelbagai negeri dan wilayah termasuklah Tanah Melayu. Hal ini disebabkan oleh sistem pembaharuan pendidikan yang terdapat di sekolah tersebut. Selain itu juga, sekolah ini hanya dikhususkan kepada pelajar wanita sahaja dan perkara ini memudahkan pelajar-pelajar lebih memahami tentang pelajaran. Antara pelajar Rahmah al-Yunusiyah yang berasal daripada Tanah Melayu ialah Aishah Ghani, Shamsiah Fakeh dan Sakinah Junid. Pendidikan yang diterapkan terutamanya mengenai taraf golongan wanita berjaya mengubah pemikiran pelajar-pelajar ini seterusnya mereka kembali ke Tanah Melayu dan memperjuangkan pemikiran tersebut. Berikut merupakan perincian berkaitan dengan biografi dan sumbangan ketiga-tiga tokoh kepada Tanah Melayu.

Aishah Ghani (1924-2013)

Aishah Abdul Ghani dilahirkan dalam keluarga yang sederhana di Kampung Sungai Serai, Hulu Langat, Selangor pada 5 Jun 1924. Beliau merupakan anak bongsu daripada lima orang adik beradik. Beliau mula belajar di Diniyah Putri pada tahun 1935. Aishah (1992: 16) menyatakan bahawa sekolah yang ditubuhkan oleh Rahmah al-Yunusiyah ini merupakan sekolah agama yang mempunyai peraturan yang cukup ketat. Para pelajar hanya dibenarkan berbaju kurung labuh, kain batik dan bertudung labuh. Mereka tidak dibenarkan bertegur sapa dengan lelaki yang bukan daripada kalangan ahli keluarganya

dan mereka juga dilarang untuk keluar sesuka hati. Selain itu juga, para pelajar digalakkan menyertai pelbagai kegiatan di sekolah seperti menenun kain, berforum mengenai pelbagai isu, berpidato dan sebagainya.

Aishah mula belajar dan mengasah bakatnya dalam bidang pidato di Diniyah School. Oleh kerana beliau mempunyai asas pendidikan agama di Sekolah Agama Rakyat di kampungnya, maka beliau terus dimasukkan ke darjah empat. Namun demikian, keputusan peperiksaan begitu mengecewakannya kerana beliau gagal dalam semua matapelajaran yang diambil pada peringkat awal. Pada masa yang sama, kejadian sedih menimpa dirinya kerana ibu yang dikasihinya telah meninggal dunia di saat beliau sedang menghadapi tekanan ketika belajar di Diniyah School. Rahmah al-Yunusiyah menjadi insan yang sentiasa memberi nasihat dan dorongan agar beliau sentiasa tabah menghadapi dugaan tersebut. Berkat daripada semangat yang disalurkan Rahmah al-Yunusiyah, beliau kembali bangkit dan bertungkus lumus untuk mengatasi kelemahan dalam pelajarannya sehingga beliau berjaya menamatkan persekolahan sehingga darjah tujuh dengan keputusan yang cemerlang berbanding rakan-rakannya. Beliau berjaya menamatkan persekolahan di Diniyah Putri sehingga tahun 1939.

Arba'iyah (2010: 127) menyatakan mengenai perjuangan Aishah Ghani disebabkan oleh kesedaran yang ditimbulkan ketika belajar di Diniyah Putri. Hal ini disebut seperti berikut,

Sebenarnya kesedaran beliau untuk melibatkan diri dalam Parti Kebangsaan Melayu Malaya (PKMM) adalah didorong oleh semangat nasionalisme untuk berjuang membebaskan negara dari cengkaman penjajah. Semangat itu telah berputik dan membara sejak belajar di Diniyah Puteri terutama ketika beliau mengikuti perkembangan politik di Indonesia. Setelah pulang ke Tanah Melayu berikutan serangan tentera Jepun ke atas Tanah Melayu pada 1945, beliau telah berkhidmat sebagai wartawan di akhbar Pelita Malaya yang diterbitkan oleh Ahmad Boestaman di bahagian "Pojo Mak Inang". Ketika ini beliau telah berkenalan dengan beberapa tokoh PKMM seperti Dr. Burhanuddin al-Helmy, Abdullah Sidi, Salleh Daud, Pak Sako dan sebagainya. Beliau mula menceburkan diri dalam PKMM kerana merasakan inilah wadah untuk meneruskan perjuangan bagi mendapatkan kemerdekaan. Kemudian beliau telah diamanahkan untuk mengetuai Angkatan Wanita Sedar (Awes) iaitu sayap kiri PKMM untuk menarik lebih ramai kaum wanita supaya menyertai PKMM.

Antara sumbangan Aishah Ghani kepada perjuangan di Tanah Melayu seperti wartawan yang memperjuangkan taraf wanita dengan menggalakkan golongan wanita menyertai kemerdekaan, Ketua Pertama Angkatan Wanita Sedar PKMM, anggota Umno Kampung Baru, Kuala Lumpur (1949), Ketua Ibu Umno (1950-1954), naib pergerakan Kaum Ibu Umno Malaya (1960), senator wanita pertama di Dewan Negara (1962), ahli Majlis Tertinggi Umno (1963), Menteri Kebajikan Am (1973) dan lain-lain lagi. Sumbangan dan jasanya turut dihargai apabila dinamakan sebagai Tokoh Wanita Negeri Selangor 1996, Tokoh Warga Emas Selangor 2002, Tokoh Maal Hijrah Negeri Selangor 1423 Hijrah/2002, menerima Anugerah Pejuang Kemerdekaan Selangor dan Anugerah Mutiara Pertiwi daripada Puteri Umno (Sinar Harian 2013; Syed Muhammad Khairuddin 2013: 162).

Shamsiah Fakeh (1924-2008)

Shamsiah Fakeh dilahirkan pada tahun 1924 di Kampung Gemuruh, Kuala Pilah, Negeri Sembilan. Ayahnya bernama Fakeh Sutan Sulaiman. Orang kampung menggelar ayah beliau sebagai Fakeh Godang iaitu Fakeh Besar disebabkan tubuhnya yang besar.

Ayahnya berasal dari Sumatera, Indonesia manakala ibunya bernama Salmah Nongkok. Shamsiah Fakeh merupakan anak kedua daripada lapan adik beradik. Beliau mula mendapat pendidikan di Diniyah Putri pada tahun 1938. Beliau pergi bersama dengan adiknya Ramli. Beliau tinggal di asrama sekolah agama tersebut manakala adiknya tinggal di rumah bapa saudara beliau (Aisyah, 2012: 39; Nelmawarni et al., 2017: 194).

Diniyah Putri pada masa beliau sangat menekankan mengenai semangat nasionalisme selain daripada mempelajari soal agama Islam. Kurikulumnya sentiasa memastikan para pelajarnya sentiasa diingatkan tentang perjuangan dan tanggungjawab untuk memerdekakan negara. Setiap pagi para pelajarnya akan mengadakan perhimpunan besar sebelum mereka masuk ke dalam kelas. Dalam perhimpunan ini, mereka akan menyanyikan lagu 'Indonesia Raya' dengan penuh semangat. Kemudian mereka akan menggenggam tangan dan melaungkan 'Merdeka!, Merdeka!, Merdeka!' dengan lantang dan penuh semangat (Matham, 2018: 56).

Seperti Aisyah Ghani, Shamsiah Fakeh juga mengasah minatnya dalam berpidato melalui sekolah ini. Kebolehannya dalam bidang pidato amat terserlah. Selain itu juga, beliau menggilap bakat kepimpinan daripada sekolah ini. Semangat beraninya untuk berjuang berkobar-kobar dan jiwanya dipenuhi dengan satu cita-cita besar iaitu memerdekakan tanah airnya daripada penjajah (Aisyah, 2012: 41). Perwatakan dan sifat beliau kebanyakan mengikut Rahmah al-Yunusiyah. Shamsiah belajar di Diniyah Putri selama dua tahun sahaja. Pada tahun 1940, beliau terpaksa pulan ke Tanah Melayu disebabkan terdapat tanda-tanda ingin berlaku Perang Dunia Kedua. Bapa beliau merasa khawatir jika tidak membawa beliau dan adik beliau pulang ke Tanah Melayu (Matham, 2018: 23).

Shamsiah Fakeh merupakan seorang tokoh pejuang negara. Walaupun ramai yang mengenalinya sebagai tali barut Komunis dan digelar Wanita Besi Parti Komunis Malaya, beliau merupakan antara tokoh terawal yang mendukung peranan wanita yang bersifat progresif di Malaya. Beliau berani mencabar budaya tradisional yang menganggap wanita tidak mempunyai peranan dalam memperjuangkan nasionalisme di Tanah Melayu. Beliau merupakan nasionalis sejati dan anti-British. Perkara ini menandakan cinta sejati beliau kepada negara. Walaupun parti yang dianggotai oleh beliau berhaluan kiri dan tidak diterima oleh kerajaan tetapi beliau ikhlas berjuang mempertahankan tanah air daripada penjajahan barat (Aisyah Ab Rahim 2012: 170). Shamsiah Fakeh (2004: 12) menyebutkan: "Sebenarnya aku bukanlah pemimpin wanita Parti Komunis Malaya atau seorang tokoh wanita yang terkemuka. Aku hanya seorang pejuang wanita yang berjuang melawan British untuk kemerdekaan tanah air dan untuk emansipasi (kebebasan) wanita."

Sakinah Junid (1922-2004)

Sakinah Junid Lahir 10 Oktober 1922 di Kampung Lalang, Padang Rengas, Perak. Sakinah Junid adalah anak kepada Syeikh Junid Thala seorang ulama besar di Perak khususnya di Padang Rengas dan ibunya ialah Sariyah Haji Said. Beliau dihantar ayahnya belajar di Diniyah Putri Padang Panjang, Sumatera Barat, Indonesia yang dipimpin oleh Rahmah al-Yunusiyah. Sumatera Barat, Indonesia. Sekolah ini yang membentuk cara berfikir dan keperibadian tokoh melalui proses dakwah dan tarbiah yang akhirnya menjadikan beliau seorang pemimpin yang berkarisma (Persatuan Kemajuan Wanita Kelantan di Kuala Lumpur dan Selangor, 2014: 163).

Beliau bergerak sama seperti Aishah Ghani dan Shamsiah Fakeh. Beliau merupakan antara pengasas kepada Angkatan Wanita Sedar (AWAS). Sikap nasionalisme beliau ditunjukkan melalui kepimpinan suatu kelompok pejuang lelaki dan wanita. Beliau telah mengetuai rombongan 300 orang pemuda Angkatan Pemuda Insaf (API) dan wanita Angkatan Wanita Sedar (AWAS) berarak dari Padang Rengas ke Kuala

Kangsar sambil menyanyikan lagu Darah Rakyat dan Dari Barat Hingga Ke Timur dengan penuh semangat di selang-seli dengan laungan 'Merdeka! Merdeka! Merdeka!' Sakinah Junid berjaya meyakinkan golongan lelaki di dalam kumpulan tersebut untuk berjalan kaki walaupun pada mulanya mereka menjadi lemah semangat untuk menghadiri perhimpunan raksasa menentang Malayan Union pada 28 Mei 1946 di Kuala Kangsar (Yan, 2012: 50).

Seterusnya beliau juga merupakan penggerak kesedaran politik terhadap golongan wanita. Perjuangannya di peringkat awal di dalam Parti Islam Se-Malaysia (PAS) melalui sayap wanitanya yang dinamakan Dewan Muslimat. Setelah sepuluh tahun penubuhannya, beliau telah pula mengetuai sayap ini selama 20 tahun. Sakinah terkenal dengan pidatonya yang hebat dan menaikkan semangat para pendengar. Seorang yang cukup berkarisma dan disegani. Dia adalah seorang peminat wanita Malaysia yang cukup hebat. Ketika berpidato Sakinah mampu mengusik emosi pendengar dengan susunan kata-kata yang cukup indah dan berpuitis. Pidatonya di selang seli dengan dakwah dan ayat-ayat al-Qur'an dan dimaniskan dengan sajak dan pantun (Persatuan Kemajuan Wanita Kelantan di Kuala Lumpur dan Selangor, 2014: 163).

Pada tahun 1947, Sakinah Junid pernah berpidato di hadapan 7000 orang lebih yang hadir daripada rapat raksasa 'Putera' di Padang Sarkas, Taiping, Perak. Beliau mewakili fikiran kaum wanita Melayu terhadap Perlembagaan *Federation of Malaya* yang dibantah kerana tidak bertepatan dengan kemahuan rakyat Malaya yang lebih ramai. Antara kata-kata yang dilontarkan oleh beliau "Kalau kita mahu merdeka tentu boleh merdeka" dan "Kalau percaya kepada diri sendiri semua boleh jadi" Akhirnya rapat raksasa di Taiping berjaya. Sakinah telah memukau pendengar dengan syarahan yang berapi-api. Peristiwa ini diabadikan dalam *Majalah Mastika* keluaran Mac/Jun 1947 dengan tajuk *Wanita Kita di Zaman Atom* (*Majalah Mastika*, 1947: 16).

Penubuhan Sekolah Agama Beorientasikan Pendidikan Moden

Implikasi terakhir ialah kemunculan sekolah berlatarkan sistem pendidikan moden khusus untuk wanita yang diinspirasikan daripada sistem pendidikan Diniyah Putri. Walaupun Diniyah Putri tidak terletak begitu hampir dengan Tanah Melayu, namun idea-idea pendidikan Islam berorientasikan moden telah dapat disebarkan oleh pelajarnya apabila pulang ke Tanah Melayu.

Antara tokoh yang terinspirasi dengan penubuhan Diniyah Putri di Padang Panjang ialah Shaykh Junid. Beliau merupakan salah seorang pelajar daripada Tanah Melayu yang belajar di Mesir. Sepanjang menyambung pengajian di Mesir, beliau turut berkecimpung dengan pergerakan Indonesia-Malaya yang sedang bergolak menentang penjajahan. Pada masa itu juga, pembaharuan agama oleh Muhammad Abduh dan Rasyid Rida sedang giat dijalankan. Hal ini menanamkan semangat menentang penjajahan di dalam dirinya.

Beliau antara pelopor institusi pendidikan Islam di Perak. Pada tahun 1927, beliau telah mewujudkan suatu kelas pengajian di sebuah surau berhampiran rumahnya di Kampung Lalang dan kampung sekitarnya di Padang Rengas. Beliau membahagikan kepada dua bahagian iaitu untuk kanak-kanak dan orang dewasa. Pengajian ini mendapat sambutan hangat daripada penduduk setempat kemudian daripada masyarakat luar seperti dari Temoh, Teluk Intan, Bagan Serai dan Parit. Beliau mendapat bantuan daripada madrasah sekitar dan rakan-rakan timur tengahnya bagi menyambung institusi pengajian Islam di Perak (Mohd. Radzi & O.K Rahmat, 1996: 188).

Oleh kerana institusi pendidikan Islam Shaykh Junid didesak oleh sambutan hangat daripada umat Islam, maka pada tahun 1930 beliau mendirikan sebuah Madrasah Arabiah Kampung Lalang. Sekolah ini terus berkembang dengan pesat dan pada tahun 1931 beliau telah menubuhkan sebuah sekolah dengan prasarana yang lebih lengkap

iaitu Madrasah Yahyawiyah. Nama madrasah ini diletakkan semena dengan nama Orang Besar Jajahan Kuala Kangsar iaitu Datuk Andika Mior Yahya Mior Samsuddin yang menjadi peneraju utama madrasah ini dan banyak memberikan sumbangan kepada penubuhan madrasah tersebut (Erawadi, 2015: 76).

Seterusnya, bagi memenuhi keperluan masyarakat Islam setempat yang meminta supaya membina satu institusi pendidikan Islam yang mengasingkan pembelajaran antara lelaki dan perempuan, maka Shaykh Junid menaja penubuhan madrasah khusus untuk golongan perempuan. Beliau tidak memberi keizinan anak-anak Muslim bersekolah di sekolah British kerana sekolah British menurutnya hanya ingin menjadikan pelajar sebagai hamba. Beliau turut menghantar dua orang anak perempuan beliau iaitu Sakinah dan Habibah ke sekolah Diniyah Putri, Padang Panjang, Sumatera Barat, Indonesia untuk menuntut ilmu. Oleh hal demikian jugalah, sekolah tersebut mencetuskan inspirasi kepada beliau. Beliau turut menamakan sekolahnya dengan nama Diniyah Puteri dan penubuhan ini dirasmikan pada tahun 1935 (Mohd. Radzi & O.K Rahmat, 1996: 189).

Madrasah ini dianggap sebagai madrasah pertama di Perak yang mendukung idea pembaharuan. Kemudian diikuti dengan pendirian madrasah-madrasah lain, seperti Madrasah al-Ridzuaniah di Padang Asam, Madrasah al-Falahiah di Kampung Buaya, Madrasah al-Nasriah di Padang Rengas, Madrasah al-Ijtihadiah di Kampung Gapis, Madrasah al-Hadi di Kampung Pauh, Madrasah al-Bakariah di Paya Lintah, Madrasah al-Zahiriah di Kampung Keruh Hilir, Madrasah al-Iqtisadiyah di Kampung Keruh Hulu, dan Madrasah Sabiyah al-Ahmadiyah di Kampung Laneh (Erawadi, 2015: 77).

Oleh kerana kaedah pembelajarannya berorientasikan pembaharuan, maka sekolah ini kerap dikunjungi oleh tokoh-tokoh pembaharuan Islam seperti Syeikh Thahir Jalaluddin yang juga sahabat karibnya. Madrasah ini bukan sahaja mengajarkan ilmu agama malahan turut meliputi ilmu duniawi juga. Bagi pelajar lelaki di Madrasah Yahyawiyah, mereka belajar membuat kicap, kacang masin, bersawah, berkebun dan membuat terompah manakala bagi pelajar perempuan di Diniyah Puteri mereka belajar kemahiran menjahit (Mohd. Radzi & O.K Rahmat, 1996: 190).

KESIMPULAN

Secara keseluruhannya, gerakan islah di Tanah Melayu mendapat banyak pengaruh daripada luar termasuklah Indonesia. Wilayah Minangkabau di Indonesia adalah salah satu wilayah yang banyak melahirkan tokoh-tokoh islah seperti Rahmah al-Yunusiyah. Rahmah al-Yunusiyah merupakan seorang tokoh islah yang mempunyai gagasan pemikiran yang unggul bukan sahaja di mata anak bangsa daerah Minangkabau malah di seluruh wilayah Indonesia. Banyak pihak mengiktiraf ketokohan beliau dalam bidang keilmuan dan pendidikan. Watak kesederhanaan yang terdapat pada tokoh yang dikaji dan nilai-nilai murni yang tertanam di jiwanya sewajarnya dicontohi oleh masyarakat sekarang bagi membina sebuah negara dan bangsa yang bertamadun. Beliau merupakan tokoh yang disegani sama ada oleh pihak kawan atau lawan kerana di atas pemikiran yang kritis dan nilai keilmuan dalam dirinya yang begitu tinggi. Beliau memberi banyak sumbangan bukan sahaja di Minangkabau malah di serata tempat termasuklah di Tanah Melayu. Ramai murid-murid beliau menjadi tokoh terkemuka di Tanah Melayu hasil daripada didikan beliau. Mereka membawa idea-idea dan semangat yang sama ketika belajar bersama-sama dengan Rahmah al-Yunusiyah sehingga berjaya mencipta nama di Tanah Melayu. Gagasan pendidikan Islam yang muncul daripada pemikiran beliau telah dicontohi di Tanah Melayu dan dapat dibuktikan dengan penubuhan sekolah yang berlandaskan sistem pendidikan Diniyah Putri seperti Madrasah Diniyah Putri di Padang Rengas dan Madrasah Yahyawiyah. Sistem pendidikan ini bukan sahaja menggabungkan aspek matapelajaran agama dan duniawi malahan turut memasukkan mengenai pembelajaran ilmu alat atau kemahiran. Kemudian, sistem pendidikan sekolah ini menjadi

ikutan kepada sekolah-sekolah agama yang ditubuhkan selepasnya. Ternyata sistem pendidikan berteraskan akademik dan kemahiran sebenarnya sudah dipraktikkan oleh Diniyah Putri dan sekolah-sekolah yang terpengaruh dengannya. Jadi, pengaruh al-Yunusiyyah sememangnya tidak dapat disangkal berdasarkan pemikiran yang dibentuk kepada golongan wanita di Tanah Melayu dan juga penubuhan sekolah agama berorientasikan moden yang mempunyai sistem pendidikan seperti Diniyah Putri.

RUJUKAN

- Abaza, Mona. (1993). *Changing Images of Three Generations of Azharites in Indonesia*. Singapore: ISEAS.
- Abu Bakar Hamzah. (1981). *Al-Imam: Its Role in Malay Society 1906-1908*. Kuala Lumpur: Media.Cendekiawan Sdn. Bhd.
- Adibah Sulaiman & Ezad Azraai Jamsari. (2010). Pandangan Syed Sheikh al-Hadi terhadap Isu Kelumbung (al-Hijab) dalam Kalangan Wanita Melayu. *Jurnal Majlis Islam Sarawak*. 2, 27-42.
- Aishah Ghani. (1992). *Memoir Seorang Pejuang*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Aisyah Ab Rahim. (2012). Shamsiah Fakeh (1924-2008): Kajian terhadap Perjuangan Wanita Islam di Tanah Melayu. Tesis Dr. Fal. tidak diterbitkan, Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam, Akedemi Pengajian Islam, University Malaya.
- Alfian, Magdalian. (2012). Rahmah El Yunusiah: Pioneer of Islamic Women Education in Indonesia, 1900-1960's. *Tawarikh: International Journal for Historical Studies*. 4(1), 55-66.
- Arba'iyah Mohd Noor. (2010). Tan Sri Dr. Hajjah Aishah Ghani: Penggerak Kemajuan Wanita UMNO. *Sarjana*. 25(3), 125-142.
- Chaidir, Syaifullah. (2012). Peranan Institusi Perguruan Diniyah Puteri Padang Panjang, Sumatera Barat dalam Pendidikan Wanita. Disertasi Sarjana tidak diterbitkan, Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya.
- Daya, Burhanuddin. (1990). *Gerakan Pembaharuan Pemikir Islam: Kasus Sumatera Thawalib*. Yogyakarta: Tiara Wacana Yogya.
- Dinnawi, Muhammad Amin. (1999). *Mu'jam al-Muyassa: fi al-Qawa'id wa al-Balaghah wa al-Insha' wa al-Arud*. Bayrut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyah.
- Edwar. (1981). *Riwayat Hidup dan Perjuangan 20 Ulama Besar Sumatera Barat*. Padang: Islamic Centre Sumatera Barat.
- Erawadi. (2015). Jaringan Keilmuan antara Ulama Mandailing-Angkola dan Ulama Semenanjung Melayu. *Prosiding Nadwah Ulama Nusantara (NUN) V*, hlm. 73-78. 9-10 Jun, Klana Resort, Seremban, Negeri Sembilan, Malaysia.
- Ezad Azraai Jamsari, Adibah Sulaiman & Azizi Umar. (2013). Religious Education in Malaya-Malaysia: A Lesson from the Indian Modernization. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*. 7(10), 500-506.
- Fennazhra. (2011). Pemikiran dan Aktivitas Dakwah Rahmah El-Yunusiyah. Tesis Sarjana tidak diterbitkan, Jurusan Komunikasi dan Penyiaran Islam, Fakultas Ilmu Dakwah dan Ilmu Komunikasi, UIN Syarif Hidayatullah.
- Fithri, Widhia. (2015). Islamic Educational Dynamic in Minangkabau (An 86-year Journey of Madrasah Diniyah Pasia). *Ar-Raniry: International Journal of Islamic Studies*. 2(2), 91-111.
- Furoidoh, Asni. (2019). Tokoh Pendidikan Islam Perempuan Rahmah El-Yunusiah. *FALASIFA: Jurnal Studi Keislaman*. 10(2), 20-28.
- Hafiz Zakariya. 2005. Islamic Reform in Malaya: The Contribution of Shaykh Tahir Jalaluddin. *Intellectual Discourse*. 13(1), 49-72.

- Hafiz Zakariya. (2017). Colonialism, Society and Reforms in Malaya: A Comparative Evaluation of Shaykh Tahir Jalaluddin and Syed Shaykh Ahmad Al-Hady. *Intellectual Discourse*. 25(Special Is), 477-501.
- Hamidah Jailani. (2013). Yusof Rawa dan Majalah Al-Islah: Kajian terhadap Idea-idea Pembaharuan. Tesis Sarjana tidak diterbitkan. Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya.
- Hamka. (1982). *Ayahku: Riwayat Hidup Dr. Abdul Karim Amrullah dan Perjuangan Kaum Agama di Sumatera Barat*. Jakarta: UMMINDA.
- Ibrahim Abu Bakar. (1992). Islamic Modernism in Malaya as Reflected in Hadi's Thought. Tesis Dr. Fal. tidak diterbitkan, Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal.
- Kahin, Audrey. (2005). *Dari Pemberontakan ke Integrasi Sumatera Barat dan Politik Indonesia 1926-1998*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Kamus Dewan*. (2005). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kholil, Moenawar. (1989). *Nilai Wanita*. Surakarta: CV. Ramadhani.
- Latief, M. Sanusi. (pnyt.). (1981). *Riwayat Hidup dan Perjuangan 20 Ulama Besar Sumatera Barat*. Sumatera Barat: Islamic Centre Sumatera Barat.
- Latifah Abdul Latiff, Siti Nor Azhani Mohd Tohar, Farah Laili Muda@Ismail & Anita Ismail. (2017). Sumbangan Orang Arab dalam Pendidikan Agama@Madrasah di Malaysia, *Proceeding of International Conference of Empowering Islamic Civilization*. 7-8 Oktober, hlm. 187-195.
- Lukluk, Isnaini Rohmatun. (2016). Ulama Perempuan dan Dedikasinya dalam Pendidikan Islam (Telaah Pemikiran Rahmah El-Yunusiyah). *Jurnal Pendidikan Agama Islam*. 4(1), 2-18.
- Mahani Musa. (2010). Wanita Melayu, Kesedaran Pendidikan dan Pembentukan Masyarakat Malaysia Modern. *Malaysia dari Segi Sejarah*. 38, 1- 24.
- Mantovani, Sarah Larasati & Santoso, M. Abdul Fattah. (2015). Pemikiran Haji Abdul Malik Karim Amrullah (Hamka) tentang Partisipasi Politik Perempuan di Indonesia Tahun (1949 – 1963). *PROFETIKA, Jurnal Studi Islam*. 16(1), 83-92.
- Maymon Arif. (1974). Kegiatan Politik Melayu Tahun 1930-an. *Jebat*. 3(4), 40-49.
- Md. Salleh Md. Ghaus. (1980). Pergerakan Politik Melayu Negeri Pulau Pinang sebelum 1945. *Jebat: Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*. 10, 148-162.
- Milner, A. (2002). *The Inventions of Politics in Colonial Malaya*. UK: Cambridge University Press
- Mohd Fuad Mohd Salleh. (2015). *Liku-Liku Gerakan Islam di Malaysia: Satu Catatan Awal*. Selangor: Imtiyaz Multimedia and Publications
- Mohd. Radzi Othman & O.K. Rahmat. (2008). *Gerakan Pembaharuan Islam: Satu Kajian di Negeri Perlis dan Hubung Kaitnya dengan Malaysia*. USM: Penerbit Universiti Sains Malaysia.
- Muhammad Kamil Ab. Majid. (1996). Gerakan Tajdid: Sejarah dan Perspektif Masa Kini. *Jurnal Usuluddin*. 4, 79-103.
- Muhammad Rahimi Hasan & Bahiyah Abdul Hamid. (2017). Pembangunan Kepimpinan Wanita: Membina Ilmu Watan bagi Kepimpinan Wanita menerusi Kehidupan Tun Fatimah Hashim. *Kajian Malaysia*. 35(1), 91-116.
- Muhammad Zaid Ismail & Norahida Mohamed. (2015). Islah dan Tajdid: Pendekatan Pembinaan Semula Tamadun ISLAM. *Proceedings of ICIC2015 – International Conference on Empowering Islamic Civilization in the 21st Century*, hlm. 679-690. 6 & 7 September, Library Auditorium Hall, Universiti Sultan Zainal Abidin, Gong Badak Campus, Kuala Terengganu, Terengganu, Malaysia.
- Muhammad Zuhdi. (2018). Challenging Moderate Muslims: Indonesia's Muslim Schools in the Midst of Religious Conservatism. *Religions*. 9, 1-15.

- Munawwaroh, Junaidatul. (2002). Rahmah el-Yunusiyah: Pelopor Pendidikan Perempuan. Dlm. Burhanuddin, Jajat (pnyt.). *Tokoh Ulama Perempuan*, hlm. 1-38. Jakarta: Penerbit PT Gramedia Pustaka Ilmu.
- Murtamin, Mardjani. (1980). Sejarah Pendidikan Sumatera Barat. Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Kebudayaan Daerah Sumatera Barat, Pusat Penelitian Sejarah dan Budaya, Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Mustafa Abdullah. (2008). Pengaruh Tafsir al-Manar dan Kesannya kepada Perjuangan Memartabatkan Pendidikan Orang-orang Melayu. *Jurnal Pengajian Melayu*. 19, 108-125.
- Nafilah Abdullah. (2016). Rahmah El Yunusiyah Kartini Padang Panjang (1900-1969). *Jurnal Sosiologi Agama*. 10(2), 51-82.
- Nafilah Abdullah. (2016). Rahmah El Yunusiyah Kartini Padang Panjang. *Jurnal Ilmiah Sosiologi Agama dan Perubahan Sosial*. 10(2), 51-79.
- Nelmawarni, Martin Kustati & Warnis. (2017). Shamsiah Fakeh: Perempuan Minang Rantau Pejuang Tanah Melayu. *Kafa'ah: Journal of Gender Studies*. 7(2), 191-208.
- Noer, D. (1973). *Modernist Muslim Movements in Indonesia, 1900-1942*. Singapura: Oxford University Press.
- Persatuan Kemajuan Wanita Kelantan di Kuala Lumpur dan Selangor. (2014). *Tokoh Wanita Kelantan*. Kelantan: Universiti Malaysia Kelantan.
- Raffles, H., Taufan, M. & Sabiruddin. (2017). Role of Abdullah Ahmad on the Modernization of ISLAMIC Education in Minangkabau. *Khalifa Journal of Islamic Education*. 1(1): 31-50.
- Rahim Affandi Abd. Rahim. (2003). Za'ba dan Idea Tajdid di Malaysia: Satu Analisa Ringkas. *Jurnal Pengajian Melayu*. 17, 187-231.
- Rasyad, A., Salim, L. & Saleh, H. (1991). *Rahmah El Yunusiyah dan Zainuddin Labay El Yunusy: Dua Bersaudara Tokoh Pembaharuan Sistem Pendidikan di Indonesia*. Jakarta: Perguruan Diniyyah Puteri Padang Panjang.
- Rasyad, Aminuddin. (1997). Rahmah al-Yunusiyah, Mu'assisah al-Ma'had al-Dini li al-Banat Badanj Banjarj-Sumatrah al-Gharbiyyah. *Studia Islamika*. 4(2), 105-155.
- Roff, W. (1967). *The Origins of Malay Nationalism*. London: Yale University Press.
- Sinar Harian. (2013). Politik, Kewartawanan dan Wanita Warnai Kehidupan Aishah Ghani. *Sinar Harian Online*. 19 April. <https://www.sinarharian.com.my/politik/politik-kewartawanan-dan-wanitawarnai-kehidupan-aishah-ghani-1.151881>.
- Syed Muhd Khairudin Aljunied. (2013). Against Multiple Hegemonies: Radical Malay Women in Colonial Malaya. *Journal of Social History*. 47(1), 153-175.
- Ulandari, Prilia. (2017). Perempuan di Sektor Publik dalam Perspektif Islam (Pandangan Progresif Rahmah El-Yunusiyah dalam Kepemimpinan sebagai Ulama dan Pelopor Pendidikan Muslimah Indonesia). *Agenda*. 1(1), 1-26.
- Wahibah Twahir, Kamaruzzaman Yusof & Abu Hassan Abdul. (2018). Impak Pemikiran Islah dan Tajdid terhadap Pendidikan Tinggi Wanita Islam di Malaysia selepas Merdeka. *Humanika*. 10(3-4), 87-95.
- Wahyuni, Devi. (2017). Kebijakan Kepimpinan Perempuan dalam Pendidikan Islam: Refleksi atas Kepimpinan RKY Rahmah El-Yunusiyah. *ISLAM REALITAS: Journal of Islamic & Social Studies*. 3(1), 39-49.
- Yunus, Mahmud. (1993). *Sejarah Pendidikan Islam di Indonesia*. Surabaya: Penerbitan Mutiara Ilmu.
- Zaireeni Azmi. (2009). Penglibatan Wanita Melayu dalam Politik Kepartian: Satu Sorotan Awal. *Skim-Xi: Simposium Kebudayaan Indonesia-Malaysia*, hlm, 2-14. 10-12 November, Bandung, Indonesia.